

lomatlar arasında Ludovico Sauli d'Igliano ile Romualdo Tecco kaleme aldıkları eserler sayesinde öne çıktılar. İlk memleketine döndükten sonra Cenova Devlet Arşivi'ndeki Şark'a dair kayıtları neşretti, diğeri de şarkiyat çalışmalarına eğilip eserler topladı, İran dili ve edebiyatı üzerine çalışmalar yaptı. Adlarını kalıcı kılanlar arasında askerî alandaki birikim ve deneyimini yeni ordu düzeninde uygulayan ve Rüstem Bey adıyla da şöhret yapan Giovanni Timoteo Calosso, İstanbul ve Anadolu hakkında yazıp resimlediği eserlerle bilinen Antonio Baratta sayılabilir. II. Mahmud zamanında getirilen ve sonraları paşa rütbesini alan Giuseppe Donisetti'nin besteleri, yetiştirdiği Türk bestekârlar ve Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası vasıtasıyla varlığını sürdürmektedir. Sardinya Krallığı'nın ağırlığının duyurulmasını sağlayan gelişme Kırım harbine müttelik olarak katılımı olmasıyla ortaya çıktı. Savaş sırasında veya hastalık sebebiyle ölenler Feriköy Mezarlığı'nda özel hazirelere gömüldüler. Yeniköy ve İstinye semtlerinde kurulan hastahaneler bir gelenek meydana getirdi. Bu tarihten sonra İtalyanlar'ın varlığı İstanbul ve liman şehirlerinde hep arttı ve Sardinya Krallığı yaptığı bir dizi antlaşma sayesinde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki etkinliğini tanıttı. Bu devletin merkezine giden diplomatlar yeni bir anlayışın hazırlayıcısı oldular. Bugün adada mevcut İslâm cemaatinin tam sayısını vermek zor olsa da Fas ve Senegal asıllı olanlar çoktur. Bir miktar Türk vatandaşının bulunduğu 1990'daki bir istatistikte görülür. Cagliari Üniversitesi'nde bazı zamanlar şarkiyat çalışmalarına yer verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

P. Martini, *Storia delle invasioni degli arabi in Sardegna*, Cagliari 1861; A. Mori, *Gli Italiani a Costantinopoli*, Modena 1906, tür.yer.; S. Bono, *I Corsari Barbareschi*, Torino 1964, tür.yer.; a.mlf., *Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler* (trc. Betül Parlak), İstanbul 2003, tür.yer.; L. Vecchia-Vaglieri, "Musulmani e Sardegna", *Atti del I Congresso Internazionale di studi Nord-Africani (Cagliari 22-25 Gennaio 1965)*, Cagliari 1965, s. 233-240; E. de Leone, *L'Impero Ottomano nel primo periodo delle Riforme (Tanzimât) secondo fonti italiane*, Milano 1967; B. Manca, *Gli stati del Magreb e la politica estera del Regno Sardo (1773-1787)*, Milano 1971; M. G. Stasolla, *Italia euro-mediterranea nel Medioevo: testimonianze di scrittori arabi*, Bologna 1983, s. 295-303; A. Bausani, *L'Italia nel Kitab-ı Bahriyye di Piri Reis*, Venezia 1990, s. 46-52; G. Bonaffini, *La vita e la storia di Ariadeno Barbarossa*, Palermo 1993, tür.yer.; F. C. Casula, *La Storia di Sardegna*, Cagliari 1993; S. Allievi – F. Dassetto, *Il ritorno dell'Islam. I musulmani in Italia*, Roma 1993,

s. 106; M. Pinna, *Il Mediterraneo e la Sardegna nella cartografia musulmana*, Nuoro 1996, II, 13-20, 50-91, 175-268; F. Russo, *Guerra di Corsica. Raggualio storico sulle principali incursioni turco-barbaresche in Italia e sulla sorte dei deportati tra il XVI ed il XIX secolo*, Roma 1997, I-II; Emre Araci, *Donizetti Paşa: Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*, İstanbul 2006, s. 15-89; R. Sandri – Giachino e G. M. di Nomaglio, "La legazione sarda presso la Sublime Porta dal 1815 al 1849", *Gli Italiani di Istanbul. Figure, comunità e istituzioni dalle riforme alla Repubblica 1839-1923*, Torino 2007, s. 297-323; *Muâhedât Mecmuası*, I, İstanbul 1294, s. 108-130; G. Quazza, "La politica orientale sarda nei dispacci del Tecco (1850-1856)", *Rassegna Storica del Risorgimento*, XLVIII/4, Roma 1961, s. 663-680; G. d'Erme, "Romualdo Tecco (1802-1867), diplomatico sardo Orientalista", *Annali della Facoltà di Lingue e Letterature Straniere di Ca' Foscari*, IX/3, (serie orientale 1), Milano 1970, s. 107-122; Münir Aktepe, "II. Mahmud Devrinde Osmanlı-Sardunya Münasebetlerine Dair Bazı Belgeler", *TTK Belgeler*, XI/15 (1986), s. 89-144; XII/16 (1987), s. 101-112; XIII/17 (1988), s. 183-212; P. Ardizzone, "Il Regno di Sardegna e le Reggenze Barbaresche: dalla difensiva all' offensiva", *Studi Magrebini*, nuova serie: II, Napoli 2004, s. 1-69; M. Costanza, "Antonio Baratta e Giovanni Timoteo Calosso: due sudditi Sardi nella Costantinopoli di Mahmud II", *OM*, XXIV, nuova serie: LXXXV/1 (2005), s. 37-55; M. Brondino, "Ambizioni coloniali del Regno Sardo-Piemontese sulla Reggenza di Tunisi (1825-32)", a.e., XXIV, nuova serie: LXXXV/2-3 (2005), s. 327-342; T. Crother Gordon, "Sardinya", *İA*, X, 207-208; G. Oman, "Sardaniya", *EP²* (Fr.), IX, 50-51; Giovanni Scognamiglio, "Donizetti Giuseppe", *DBİst.A*, III, 99-100; Nuran Yıldırım, "İtalyan Hastanesi", a.e., IV, 303.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

SAREKAT İSLAM

Endonezya'da dinî-siyasî bir hareket.

Hacı Semenhûdî adlı Cavalı bir tüccarın önderliğinde Sarekat Dagang İslam (İslâm Ticaret Birliği) adıyla kurulan (1911) ve yerli müslüman halkın ticarî menfaatlerini Avrupalı ve Çin asıllı tüccarlara karşı korumak amacını taşıyan teşkilât, aristokrat bir aileden gelen Hacı Ömer Said Çokroaminoto'nun 1912'de üye olmasıyla yeni bir hüviyet kazandı. 10 Eylül 1912'de adı Sarekat İslam'a (İslâm Birliği) çevrildi ve tüzüğünde amacı "müslümanlar arasında kardeşlik, birlik ve karşılıklı yardımlaşma vasıtasıyla toplumdaki maddî ve mânevî gelişmişliği sağlamak" şeklinde ifade edildi. 1934 yılında ölümüne kadar teşkilâtın en etkili ve popüler lideri olan Çokroaminoto kuruluş döneminde sömürge hükümetine karşı sadakatli bir çizgi izledi ve daima Sarekat İslam'ın siyasî ve devrimci bir hareket olmadığını söyledi. Bununla birlikte bu

söylem Hollandalı yetkililer arasında ihtiyatla karşılandı ve Sarekat İslam'ın hükümet aleyhtarını bir harekete dönüştürebileceği endişesiyle ülke genelinde faaliyet göstermesine ancak 1916 yılında izin verildi. Bundan sonra teşkilât hızlı bir şekilde gelişerek üye sayısını 1917'de 800.000'e çıkardı. Böylece sosyal adaletsizliğe uğrayan kesimler ve umutsuz gruplar arasında taraftar bularak ülkenin ilk millî teşkilâtı haline geldi.

Sarekat İslam gelişmesinin paralelinde siyasî konulara eğilmeye başladı. 1916 yılındaki ilk millî kongrede Çokroaminoto, Endonezya toplumunun birliğini ve Endonezyalılar'ın bir millet olduğunu vurgulayarak Hollanda yönetimi altında ilk defa özerk bir yönetimin kurulmasını talep etti ve halkın siyasî konularda daha fazla sesini duyurabilmesi için bir halk temsilciler meclisi oluşturulmasını savundu. Önceleri kapitalizme ve sömürge rejimine karşı çıkan teşkilâtın lideri Çokroaminoto, 1924'te yazdığı *İslam dan Socialisme* adlı eserinde ekonomik düşüncelerini sosyalizm temeline oturtmaya çalışırken dinî inancı ve Tanrı'nın varlığını kabul etmeyen Marksizm'i şiddetle eleştirdi. Çokroaminoto, diğer bir Sarekat İslam üyesiyle birlikte 1918'de hükümet tarafından yeni kurulan Volksraad adlı danışma meclisine tayin edildi. Bunlar, muhalif bir tutum takınarak demokratik usulle seçilmiş bir parlamentonun oluşturulmasını isteyen radikal gruba katıldılar.

I. Dünya Savaşı sonrasında Sarekat İslam kendine ait gazetesi ve birçok şubesi vasıtasıyla geniş bir üyelik ağı kurmuş ve hükümetin çekindiği ülkenin en büyük millî hareketi haline gelmişti; artık sömürge yönetimine karşı yaygın halk protestoları ve yürüyüşler düzenlemekteydi. Fakat bu hızlı yükseliş devam etmedi; teşkilât 1920'li yıllarda iç çekişmeler, diğer teşkilâtlarla rekabet ve Hollanda baskısı sonucu zayıflamaya başlayarak biri solcu, diğeri İslâmcı olmak üzere iki gruba ayrıldı. İç çekişmelerin yoğunlaşmaya başlaması üzerine teşkilâtın üyelik oranında gerileme oldu ve özellikle çiftçilerin desteği kaybedildi. 1921'de yapılan altıncı kongrede Marksist grup teşkilâttan uzaklaştırıldı. Ayrıca Sarekat İslam bu yıldan itibaren sömürge yönetimini daha fazla eleştirmeye başladı ve ardından hükümetle iş birliği yapmama kararı alarak hicret politikası benimsedi. 1923 ve 1929 yıllarında iki aşamada Partai Sarekat İslam Indonesia (Endonezya İslâm Birliği Partisi) adlı milliyetçi bir siyasî partiye dönüştü. 1930'lu yıllarda Per-

satuan İslam ile görüş ayrılıkları neticesinde müslüman toplum üzerindeki liderliğini kaybeden ve elinde eski üye sayısının yaklaşık % 1'i kalan kuruluş, Japon işgali döneminde parti olarak yasaklanmasına rağmen üyelerinin II. Dünya Savaşı sonrasındaki bağımsızlık çalışmalarında ve ülkenin siyasi hayatında önemli roller oynamaları sebebiyle yeniden itibar kazandı. 1947'de, Japonlar'ın 1943'te bütün İslâmî partilere ortaklaşa kurdukları Majlis Syura Muslimin Indonesia'dan (MASYUMI) ayrılarak tekrar müstakil bir parti haline geldi ve liderleri 1947-1957 yılları arasında oluşturulan altı koalisyon hükümetinde yer aldı. Varlığını 1973'e kadar devam ettiren Partai Sarekat Islam Indonesia, o yıl Suharto yönetiminin bütün İslâmî partileri Partai Persatuan Pembangunan (Birleşik Kalkınma Partisi) adı altında birleşmeye zorlaması üzerine kendini feshederek bu partiye katıldı.

Endonezya'nın ilk siyasi ve millî uyanış hareketi sayılan Sarekat Islam ülkedeki müslüman halkın siyasal bilinçlenmesine önemli katkılar yapmış, dinî alanda yenilikçi bir çizgi izleyerek özellikle eğitim konularına yönelmiştir. Sarekat İslâm'ın çeşitli zamanlarda çıkardığı *Oetoesan Hindia*, *Sinar Djawa*, *Pantjaran Warta*, *Sarutomo* gibi yayın organları ve Sarekat Tani (çiftçi teşkilâtı), Pergerakan Wanita (kadın kolu), Gabungan Sarekat Buruh (işçi teşkilâtı), Pemuda PSII (gençlik kolu), Sarekat Mahasiswa (öğrenci birliği) gibi yan kuruluşları da bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

J. Th. P. Blumberger, *De Nationalistische Beweging in Nederlands-Indië*, Haarlem 1931, s. 55-89, 311-338; a.mlf., "Sarekat Islam", *Encyclopaedie van Nederlandsch Indië*, 's-Gravenhage 1917-39, III, 694-703; A. K. Pringgodigdo, *Sedjarah Pergerakan Rakjat Indonesia*, Djakarta 1950, s. 14-19, 46-57; R. van Niel, *The Emergence of the Modern Indonesian Elite*, The Hague 1960, s. 85-159; B. Dahm, *Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence*, Ithaca 1969, s. 10-20; D. Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia: 1900-1942*, Singapore 1973, s. 101-152; S. Soebardi - C. P. Woodcroft-Lee, "Islam in Indonesia", *The Crescent in the East: Islam in Asia Major* (ed. R. Israeli), London 1982, s. 196-202; Kuntowijoyo, "Islam in Politics: The Local Sarekat Islam Movements in Madura: 1913-1920", *Islam and Society in Southeast Asia* (ed. Taufik Abdullah - Sharon Siddique), Singapore 1986, s. 108-135; C. C. Berg, "Sarekat Islam", *IA*, X, 208-215; F. R. von der Mehden, "Sarekat Islam", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, III, 474-475; Ann Kumar, "Sarekat Islam", *EI*² (ing.), IX, 51-53; "Sarekat Islam", *Enstiklopedi Islam*, Jakarta 1999, IV, 253-257.

İSMAİL HAKKI GÖKSOY

SARF

(الصرف)

Arapça gramerinin kelime yapısıyla ilgili dah.

Sözlükte "çevirmek, döndürmek" anlamındaki *sarf* kelimesi terim olarak biri amelî, diğeri nazarî olmak üzere iki şekilde kullanılır. Amelî *sarf*, asıl kabul edilen kelimeyi (masdar veya mâzî) lafız veya anlamla ilgili bir maksat için değişik fiil ve isim vezinlerine dönüştürmektir (tasrif). Nazarî *sarf* ise "İrab ve binâ dışında kelime durumlarının kurallarını inceleyen ilim" diye tanımlanır. Muteahhir dilciler *sarf* ilmiyle tasrif ilmini eş anlamlı kabul ederken Sibeveyhi gibi kadîm dilciler tasrifî, nahiv ilminin bir bölümü olarak gördükleri *sarf* ilminin bir cüzü sayar.

Sarf ilminde mebnî isimler, câmid fiiller ve harfler dışında çekimli bir fiil kökünden türeyen fiillerle isimler çerçevesinde mücerred (asfî) ve mezîd kalıplar, bunlara âriz olan harf ve hareke değişiklikleri demek olan ibdâl, i'lâl, kalb, hazif, idgam ve imâle durumları ele alınır. Fiiller kök fiiller ve türemişler (mücerred-mezîd) şeklinde iki kategoriye ayrılır. Üçlü kök fiil ve türemişleriyle dörtlü kök fiil ve türemişleri kök harfleri içinde illet harfi bulunup bulunmamasına göre yedi kategoride incelenir ve her birine ait mâzî, muzârî, emir ve nehiy kiplerinin mâlûm ve meçhule göre çekim şekilleri söz konusu edilir; illetli fiillerin çeşitli kalıp ve kiplerinde görülen harf ve hareke değişiklikleri açıklanır. Gerek kök gerekse türemiş fiil kalıplarına ait isimler olarak masdar çeşitleri, ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, mübâlağa sîgaları, zaman, mekân ve alet isimleri, ism-i tafdil, mensub ve musaggar isimler, isimlerde müzekker-müennes, müfred-tesniyeci durumları ele alınır.

Gerek fiil gerekse isim kalıplarında asıl ve ziyade harflerle bunların hareke ve sükunları bir ölçüte göre belirlenir. Kadîm dilcilerden beri kullanılan ve "mîzân-ı sarfî" adı verilen bu ölçüt "feale"dir (فعل). Kökün ilk harfi fâ, ikinci harfi ayın, üçüncüsü "lâm" a tekabül eder. Kelime dört kök harfli ise mîzânın sonuna bir lâm (فعلل), beş kök harfli ise bir lâm daha (سفرجل = فعلل) gibi eklenir. Kelimede zâit harf veya harfler varsa mîzanda karşılıklı yerlerine konarak ölçüt belirlenmesi yapılır (تفعلل gibi). Mîzana "vezin" (binâ, sîga), ona uygun düşen kelime kalıbına da "mevzun" denilir.

Kelimelerin köklerini belirlemede önem arzeden vezin bulma olgusu üzerinde kadîm dilcilerden beri önemle durulmuş, "mesâilü't-temrin, el-mesâilü'l-avisa, temsil" adı verilen başlıklar altında birçoğu yapay olan güç bazı kelimelerin veznini çıkarma alıştırmaları yapılmıştır.

Zamanımıza ulaşan ilk müstakil *sarf* kitabı olan Ebû Osman el-Mâzinî'nin (ö. 249/863) *et-Taşrif*'inde isim ve fiil kalıpları bunları meydana getiren aslî ve ziyade harfler temelinde karışık ele alınmış, ibdâl, i'lâl, kalb, taz'îf adıyla anılan harf değişim ve dönüşümleri eserin ana konusunu teşkil etmiştir. Ancak modern zamanlarda yazılan *sarf* kitaplarında fiil ve isim kalıpları müstakil bölümler halinde incelenmiştir. Aynı eserlerde daha çok kıraat ilmini ilgilendiren el-ibtidâ' ve'l-vakf, idgam, işmâm, imâle ve revm gibi konulara ise yer verilmemiştir. Ali Kuşçu, *'Unkûdü'z-zevâhir* adlı *sarf* kitabında farklı bir yöntem izleyip bu ilmin temeli olarak gördüğü vaz' ilmiyle iştikakî bir giriş mahiyetinde olmak üzere ayrıntılı biçimde ele almıştır.

Sarf meseleleri nahiv ilminin kuruluşundan itibaren bu ilmin konuları arasında karışık bir şekilde incelenmiştir. Sibeveyhi gibi kadîm dilciler ve Radyüüddin el-Esterâbâdî sarfî nahvin bir cüzü diye görmüşlerdir. Nitekim zamanımıza ulaşan ilk gramer kitabı olan Sibeveyhi'ye ait *el-Kitâb*'in ikinci yarısının çoğunu sarfla ilgili bahisler teşkil eder. Bu yöntem daha sonra yazılan *el-Mukteḍab* (Müberred), *el-Uşûl* (İbnü's-Serrâc), *el-Mufaḥḥal* (Zemahşerî), *el-'Ubâb* (Ukberî), *el-Mukarrib* (İbn Usfûr el-İşbîlî), *el-Elfiyye* (İbn Mâlik) gibi nahve dair kitaplarda yankı bulmuş, bunların son kısımlarında *sarf* konularına yer verilmiştir. Ebû Hayyân el-Endelûsî'nin *İrtişâfû'd-ḍarab*'ında, Süyûtî'nin *Hem'û'l-hevâmi*'inde de nahiv ve *sarf* konuları birlikte ele alınmıştır. Mâzinî, *el-Kitâb*'da bulunan *sarf* bahislerinden yararlanarak *Kitâbû't-Taşrif*'ini yazmıştır. Eserin zamanımıza ulaşan en eski *sarf* kitabı olması sebebiyle Mâzinî *sarf* ilminin kurucusu kabul edilmiştir. Ancak ondan önce Ali b. Hasan el-Ahmer (ö. 194/809), Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ve Ahfeş el-Evsat'a da aynı adı taşıyan, günümüze ulaşmamış eserler nisbet edilmiştir. Mâzinî'den önce *el-Vakf ve'l-ibtidâ'*, *el-Cem'* ve'l-*ifrad*, *et-Taşgîr* (Ruâsî), *el-Meşâdir* (Ali b. Hamza el-Kisâî), *el-Meşâdir* (Nadr b. Şümeyl), *el-İştikâk*, *el-Hemz*, *Fe'ale* ve *ef'ale* (Kutrub), *el-Meşâdir fi'l-Ḳur'ân*, *el-Maḥşûr ve'l-memḍûd*, *el-Müzekker ve'l-*